

**ՀՐԱԻՐ ԿԱՐՆՈՅ ԵՒ ԱՅԼ
ԱԶԳԱՅԻՆՆԵՐՈՒ ԿՈՂՄԷ
ԵՂԹԱՅԱԿԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐԹԻ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՑՄԱՆ ԵՒ ԱՆՈՐ
ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԸ**

Անտիս Վրդ. Իփրաճեան

Գրիգոր Շորայակիի Պատրիարք ծնած է շուրջ 1669-ին Աղուանից եւ կամ Շիրուանի՝ Բաղէշ քաղաքին մէջ, որդի Մահտեսի Անտիքի եւ Գոհարի: Գրիգոր Վարդապետ պատմութեան մէջ ճանչցուած է նոյնպէս որպէս Շիրուանցի: Իր կրթութիւնը ստացած է Սուրբ Կարապետ Ամլորդի եւ կամ ժողովրդական հնչմամբ Արմաշու(1) համալսարանին մէջ, աշակերտելով Վարդան Վարդապետի:

Գրիգոր Վարդապետ 1709-ին կ'ընտրուի Առաջնորդ Մշոյ Սուրբ Կարապետ Վանքին եւ նոյն տարուայ երկրաշարժին վանքի պատմական կառոյցները ատերակոյտի կը վերածուին եւ եկեղեցին մեծ վնասներու կ'ենթարկուի. սակայն Գրիգոր եւ Յովհաննէս Վարդապետներու ջանքերով եւ ճիգերով վանքը եւ եկեղեցին կը վերաշինուին եւ վերստին վանքին երկնակամարը նոր յոյսի շողերով կը փայլի:

Յովհաննէս Բաղիշեցի, Կոլոտ մականունեալ Պատրիարքի նախածնունդէն ջանքերով Գրիգոր Վարդապետ՝ Երուսաղէմի Պատրիարք կ'ընտրուի, 13 Սեպտեմբեր 1715-ին, ապա յաջորդ օրը՝ Կ.Պոլսոյ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ իր անունը յիշատակել կու տայ, որպէս Պատրիարք Երուսաղէմի. եւ ինչպէս «Նա ինքն Յովհաննէս [Պատրիարք] ետ յիշատակել առաջի սեղանոյն զԳրիգոր վարդապետ, զառաջնորդ Սուրբ Կարապետին՝ իբր Պատրիարք Երուսաղէմի...»(2): Ան իր արքայական հրովարտակը կը ստանայ 25 Մուհարրամ 1129 Հիւրիին(3), (8 Յունուար 1717-ին): Նոյն տարուայ Վերափոխման տօնին, Օգոստոս 18-ին Գրիգոր Շորայակիի Պատրիարք Կ.Պոլիս կը ժամանէ, որպէս Գահակալ Պատրիարք Երուսաղէմի:

Գրիգոր Շորայակիի իր հոգեկից եղբորմէն՝ Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքէն իմանալէն վերջ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Վանքի տխուր եւ սրտաճմլիկ եւ ըստ որում քայքայման եւ կործանումի եզր հասած վիճակը, «Էարկ ի պարանոց իւր գերկարի

շորայ ծանր, եւ աղիւսեաց զայն, եւ ուխտեաց Աստուծոյ ոչ առնուլ ի բաց շորայն յանձնէ իւրմէ, մինչեւ նա ինքն այց արասցէ տառապանց Արոտոյն»(4):

Շորան վզէն կախած, իր ուսերուն դրաւ կնիք հաստատական հաւատարիմ, զգետնելու՝ պարտքին վիշապը, ազատելու Հայ Երուսաղէմը իր ծանր պարտքերու բեռէն. ինչպէս պատմիչը կ'ըսէ՝ «Թեթեացուցանելով զեռնակուտակ բարդումն ծովասարաս պարտուց»(5): Ան երկաթեայ անուրը իր վիզը անցուցած կեցաւ Կ.Պոլսոյ եկեղեցիներու զանձանակներուն եւ բեմերուն առջեւ, իշխաններու եւ մեծահարուստներու ապարանքներու դարպասներուն թով, յանուն Սուրբ Արոտոյ ուզելու անոնց լուման, որպէսզի նոր դարաշրջանի առաւօտ մը ծաղկեցնէ Սրբոց Յակոբեանց ամպամած երկնակամարի ներքոյ:

Շորայակիի երկու տարի ու չորս ամիս հանգանակութիւններ կատարելէ ետք, 1720-ին փոխանորդ եւ Երուսաղէմի Աթոռի գործերուն վերակացու կը կարգէ Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարք, եւ ապա կ'ուղեւորուի Երուսաղէմ, 12 Փետրուար 1721-ին կը ժամանէ Ս. Աթոռ:

Ուր երկար տարիներ այդ ծանր շորան իր վզէն կախուած մնաց, ու միայն 1726-ին է որ Ամենայն Հայոց Կարապետ Կաթողիկոսի խնդրանքով, ինչպէս նաեւ Բաղիշեցի՝ Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքի եւ այլ 94 Ազգայիներու խնդրանքով եւ աղաչանքով ան շորան իր վզէն հանեց: Յարդ, այս շորան ի պաշտամանս ուխտաւորաց կը պահուի Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարէն ներս:

Ան եղաւ 18-րդ դարու Երուսաղէմի Հայոց Վանքի անխոնջ, անձուրաց, հաւատաւոր եւ ազգասէր պահապան հրեշտակը, իր հոգին աւանդեց առ Աստուած ութսունամեայ հասակին, 12 Փետրուար 1749-ին, խոր սուգի մատնելով Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը եւ համայն Հայոց ազգը:

Ան անմահացուց իր անունը իր վարուց սրբութեամբ. գործով եւ կեանքով մինչեւ այսօր պարծանքի միւրեքէն մին է Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան: Ան «Տապալեց պարտքի վիշապը», նորոգեց եւ գեղեցկացուց Սուրբ տեղերը, Սրբոց Յակոբեանց Հայոց Մայր Տաճարը եւ վանքը, եւ այլ ուխտատեղիներ եւ պաշտամանց այլ վայրեր, հարստացուց՝ նոր թանկագին զգեստներով, եկեղեցական զարդերով եւ սպասներով: Շոխացուց Հայոց Երուսաղէմի վանքը նոր կառոյցներով, եւ

նորանոր եկամտաբեր կալուածներով, եւ ինչպէս ձեռագիրը կը վկայէ՝ «Սրբազան վեհապետը Գրիգոր Վարդապետ երկրորդ Լուսաւորիչ եղեւ ազգիս Հայոց եւ Սրբոյ Արքայոս Յակոբայ, ըստ ասելոյն Մողմօնի, «Բագումը ստացան մեծութիւնը, բագումը արարին գորութիւնը, բայց դու առաւել եղեր եւ անցուցել զամենեւնիս»» (Առակաց ԼԱ. 29):

Բայց աջողմամբն Աստուծոյ ամենայն պարտուցն ազատեաց զՍուրբ Արքուն, եւ պայծառակերպ եւ շքեղաբանձ եւ անպատմելի զարդեօք զարդարեաց, զմէջ տաճարին

Չախին Պարոնտէրի եսկ աջին Շոքայակիրի շիրմաքարերը, Ս. Փրկիչ գերեզմանատուն, Երուսաղէմ

բոլորապատ չինով պատեաց, եւ ոսկէգօծս զարդարեալ երանգ երանգ գունովք նկարակերտութեամբ սրբովք պատկերովք, տեսողաց զարմանալի եւ լեզու մարդկանց անպատմելի»⁽⁶⁾:

Անոր մարմինը ամփոփուած է Սիոն լեռան Սուրբ Փրկիչ վանքին մէջ, Գրիգոր Պարոնտէր Պատրիարքի դամբարանի առջն թեր: Անոնց անբառան յիշատակը Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը պանծացուցած է եւ անոնց անունը կը յիշատակուի իր բոլոր թեմերուն՝ մատուցուած պատարագներուն՝ «Գոհութիւն» քարոզին մէջ:

Շոքայակիր Պատրիարքի գահակալութեան երկրորդ դարադարձը յարմարագոյն առիթն է, որ Սրբազան Հայրապետը եւ ինչպէս նաեւ իր անուանակից Գրիգոր Պարոնտէր Պատրիարքը սրբանան եւ զանոնք յառաջիկային տեսնել Հայաստանեայց Առաքելական սուրբ հայրապետներու շարքին եւ օրացոյցին մէջ, որոնք իրենց սրբակեաց կեանքով եւ վարքով փայլած են եւ կը փայլին մինչեւ այսօր, որպէս պանծալի, օրինակելի, մաքրամաքուր եւ «Եզակի Հոգեւորականներ»:

*
**

Գրիգոր Շոքայակիրի օրով Շոքապետիկ կը պատահի 12 Ապրիլ 1729-ին: Շաբաթ՝ ճրագալոյցի լուսահանութեան օրը, Սուրբ Զատիկի տօնի (Շոքապետիկ) նախօրեակին, Սուրբ Յարութեան Տաճարին մէջ Շոքայակիր Պատրիարք աղաչական եւ արտասուալից աչքերով ծնկաչօք, Մաշտոցէն ճրագալոյցի աղօթքները կարդալով կ'աղերսէր: Ո՛վ հրաշք, ի պատասխան անոր թախանձանքին, Սուրբ Գերեզմանը եւ բովանդակ Սուրբ Յարութեան տաճարի մոմերը, ճրագները եւ կանթեղները կը լուսաւորուին աստուածային հրաշք լոյսով, որով կը յայտնուի Աստուծոյ հրաշքն ու գորութիւնը ի տես Տաճարի մէջ խոնուած հաւատացեալներուն ու այլազգիներուն: Իսկ օտարներուն զարմանքն ու ապշութիւնը մեծ կ'ըլլայ, որոնք չէին ականկալեր ականատես ըլլալ այսպիսի հրաշքի մը⁽⁷⁾: Այս լուրը կը տարածուի համակ Օսմանեան Իշխանութեան սահմաններէն ներս եւ Հայոց համար 1729 տարին կը դառնայ նշանաւոր դարագլուխ մը:

Ըստ պատմութեան տուեալներու, Կարապետ Բ. Ուլնեցի Կաթողիկոս Էջմիածին Մայր Աթոռ ժամանելէ քիչ ժամանակ վերջ, 2 Հոկտեմբեր 1729-ին, Կարապայ խաչի Հինգշաբթի օրը կը վախճանի⁽⁸⁾: Հետեւաբար, Քրիստոսաւէ Սուրբ Արքուն՝ Սրբոց Առաքելոցն Թաղէոսի եւ Բարբողիմէոսի եւ Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի թափուր կը մնայ,

Հայ հոգեւորականներ եւ ազգայիններ այս եղելութիւններն իմանալով եւ նկատի ունենալով Հայ Երուսաղէմի վերակենդանացման հանգամանքները՝ կաթողիկոսացման կոչ կ'ուղղեն Շոքայակիր Պատրիարքին, այսպէս անդրադառնալով իրենց գրութեան մէջ (Կոնդակ 144)՝ «Սուրբ Պատէքն Զատիկի Յարութեան ի բարին յանկելով եւ ուրախութեամբ վերջելով: Հրաշս մեծամեծս ներգործելով, զոր լուեալ մեր զհամբաւն բարի պարարին ոսկերք բանաւոր քո հօտի Հայազան զարմի... եւ Արքուն հրաշալի զոր ի յերկնուստ ձեւակերպեցաւ օրինակն ի լուսոյ, եւ շինեցան խորանքն վայելուչ համայնց սխրալի, եւ եղեւ զահ հայրապետանիստ Հայոցս զարմի եւ մինչեւ ցայժմ յաջորդեալքն զկնի վայելեցին»:

«Կոնդակ 144»-ը Շոքայակիր Պատրիարքի «Կաթողիկոսութեան Կոչման Գիրն» է ազգին կողմէ շուրջ 1729-ին եւ կամ 1730-ին, 91 ազգայիններու եւ հոգեւորականներու դրոշմերով:

Իրօք «Կոնդակ 144»-ի մեջ յականե յանուանե չէ յիշուած գրութեան թուականը, բայց կոնդակի բովանդակութենէն կարելի է իմանալ, թէ երբ գրուած է վերոյիշեալ Գիրքը. «Այժմ Հայրապետն ծերացեալ, Հոկտեմբերի Բ. եղև առ Տէր փոխեցեալ եւ Աթոռն Սուրբ մնաց ամայի», այս տողով կարելի է հասկնալ, որ Կարապետ Բ. Ուլմեցի Կաթողիկոսի վախճանման կը վերաբերի յիշեալ խօսքը, որ վերջինս ի Տէր հանգեալ 2 Հոկտեմբեր 1729-ին: Եւ «Բ Հոկտեմբեր» բառերով կարող ենք կռահել, որ այս Կաթողիկոսութեան կոչման գիրը գրուած ըլլալու է 1729 Նոյեմբերէն մինչեւ 1730 Փետրուար ամիսներուն ընթացքին, որովհետեւ Շոթայակիի հրաժարականէն վերջ, Աբրահամ Բ. Խօշաբեցի Եպս. 1730-ին կաթողիկոս կ'ընտրուի Մարտ ամսուն, Շոթայակիի եւ Կոլոտ Պատրիարքներու յանձնարարութեամբ եւ թելադրութեամբ ⁽⁹⁾ :

Իսկ ինչ կը վերաբերի իր հրաժարագիրին՝ «Կոնդակ 116»-ին, առաջին հերթին Շոթայակիի Պատրիարքին երիցս անգամ կոչ եղած է կաթողիկոսութեան. բայց փաստօրէն ան երեք անգամին ալ հրաժարած է, ինչպէս ինքն իր ինքնագիր «Ուղերգութեան»⁽¹⁰⁾ մեջ կը գրէ՝ «Այս երիցս անգամ եղև խնդրեն լինել կաթողիկոս ազգին...յայտնի առաջի ամենեցուն հրաժարեցայ»:

Այսուամենայնիւ, «Կոնդակ 116»-ի տակ ստորագրած եւ կնքած են 299 հոգեւորականներ եւ ազգայիններ կը վկայէին ըսելով՝ «Մեզ վարդապետաց, քահանայից, իշխանաց, Տոլվաթաւորաց, մեծանց եւ փոքունց եւ համայն ժողովոյոցս ընդունելի է»: Այլ խօսքով, ամոնց համար ընդունելի էր Գրիգոր Շոթայակիի Պատրիարք Սրբազանի «Գիր հրաժարական»ը:

Յիշեալ 299 կնքադրոշմերը ստուգել եւ փակագիր կնիքները վերծանել ետք, մենք այն եզրակացութեան հանգեցանք, որ «Կոնդակ 116»-ը կրնայ գրուած ըլլալ որեւէ ժամանակ, 1726, 1730 եւ կամ 1737 թուականներուն, որպէս պատասխան հրաժարագիր կաթողիկոսական կոչին, վստահի երբ փորձեցինք վերծանել փակագիր կնիքները, եւ անոնց ամենավաղ եւ ամենաուշ ժամանակի տարեթիւերով եւ կամ անոնց անուններով կռահել որոշակի թուական մը, մեզ համար շատ դժուար եղաւ կողմնորոշուիլ: Արդարեւ, ամենավաղ թուականը Ռ-ՃԾ (1701) է, իսկ ամենաուշը Ռ-ՃՀԶ (1727), այսինքն, 1701 եւ կամ 1727 թուականի հոգեւորականը

կամ ազգայինը կարող էր ստորագրել եւ վկայել վերոյիշեալ թուականին:

Ուստի նկատի ունենալէ վերջ վերոյիշեալ տուեալները մեզ կարելի չեղաւ որոշ թուականի մը հանգիլ:

*

**

Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարք եւ Ազգին գլխատրները 1736 թուականին գիրով մը Շոթայակիի Պատրիարք Կ.Պոլիս կը կանչեն: Հայրապետը հակառակ իր յառաջացեալ տարիքին կը պարտաւորուի ճամբորդել, որովհետեւ Յոյներ ամէն միջոց եւ եղանակ կը գործադրէին եւ անխնայ դրամ կը ծախսէին արքունիքի դիւաններէն ներս եւ ուր որ պէտք էր, որպէսզի Սուլթանը՝ Հայոց Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը Յունաց յանձնէր, որովհետեւ ըստ Յունաց պատճառաբանութեանց, Հայեր խարդախութեամբ եւ բռնութեամբ տիրացած էին անոր:

Նոյն ժամանակաշրջանին, Աբրահամ Գ. Կրետացի Կաթողիկոս կը վախճանի 8 Ապրիլ 1737-ին, երբ Շոթայակիի Հայրապետ տակաւին Կ.Պոլիս կը գտնուէր:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբանութեան եւ ազգայիններու ուշադրութիւնը սեւեռած էր Գրիգոր Շոթայակիի Պատրիարքի անձին վրայ, որպէս Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: Ըստ Օրմանեան Սրբազանի, «Կաթողիկոսական ընտրական իրաւունքը գլխատրապէս Մայր Աթոռոյ միաբանութեան ձեռքն էր, այն պայմանով որ Պարսկահայ եւ Տաճկահայ կեդրոններն ալ այսինքն՝ Ասպահան եւ Կ.Պոլիս հաւանութիւն տային, եւ երկու պետութեանց հրովարտականքը ստանային»⁽¹¹⁾:

Արդ, հաւանութեամբ Պարսկահայոց եւ Տաճկահայոց Մայր Աթոռի կողմէ պատուիրակ նշանակուեցան՝ Թովմաս եւ Սկրտիշ վարդապետները Շոթայակիի Պատրիարքը կաթողիկոսութեան կոչելու հրահանգով: Հաւանաբար 1737-ի Յունիս ամսուն ժամանեցին Կ.Պոլիս յիշեալ պատուիրակները, որոնք երջանկայիշատակ Հայրապետին յառաջ կանգնելով ներկայացուցին ազգին կամքը. «Եկին եւ իշխանաւորք Կ.Պոլսոյ եւ եղին առաջի նորա թուրք ինչ բազմակնիք՝ յորում հրաւիրէին զնա զալ եւ նստիլ Աթոռն Հայրապետական պատըրիարք անուանեալն Սրբոյն Սաղիմայ, զի նա է արժանի եւ անբասիր եւ արիաբար կարող հովուել զհօտն Բրիստոսի»:

Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարք եւ նշանառու ազգայիններ շատ ջանացին քախան-
 ձական եւ ազնիւ խօսքերով որդել եւ համոզել
 երանաշնորհ Հայրապետը, սակայն ան աղա-
 չական ձայնով խնդրեց անոնցմէ, ըսելով.
 «Ըստ ոճի իջմանն եղեալ իմանի, եւ այլ
 յոգնախումբ բարետրութիւնքն Աստուծային
 շնորհին, զոր ի ձեռն քահանայապետացն էր,
 պարգեւեալ՝ գրկեալ երեւմբ, որպէս յայտ է
 ըստ պատշաճեալ մարմնոյս յօդուածոյ...»:
 Այլոր, Շրթայակիր Պատրիարք առանձին
 խօսակցութեան մը ընթացքին իր հոգեկից եւ
 հոգեկցորդ եղբոր՝ յանձին Յովհաննէս Կոլոտ
 Պատրիարքի եւ Հայ իշխաններու ներկայու-
 քեան կ'ըսէ. «Ի Սուրբ Էջմիածնայ երկու վար-
 դապետք եկին՝ Թովմայ եւ Սկրտիչ անուամբ,
 եւ նուիրակն եւ պարոն Աջեմբն եւ այլք, յետոյ
 եւ մեր մահտեսի Աղայքն, եւ բազմակնիք
 մահգար⁽¹²⁾ մի եղին առաջի մեր, յորում զմեզ
 խնդրեալ էին լինել կաթողիկոս»⁽¹³⁾, եւ «այս
 երիցս անգամ եղեւ՝ խնդրեն զիս լինել կաթո-
 ղիկոս ազգին. բայց անհնարին վարկուցեալ
 զիրան հրաժարեցայ եւ արդ դարձեալ հրա-
 ժարին»⁽¹⁴⁾:

Ուստի, այս խօսքերէն կը հետեցնենք
 թէ՛ նախ քան Տ. Կարապետ Բ. Ուլնեցի (1726-
 1730) եւ Տ. Աբրահամ Բ. Խոշաբեցի (1730-
 1734) կաթողիկոսներու ընտրութիւնները, արդէն
 Գրիգոր Շրթայակիր Պատրիարքին կոչ ուղղած
 էին, որ Ան բարձրանայ Սուրբ Առաքեալներու՝
 Թաղէսի եւ Բարթողիմէոսի եւ Սուրբ Գրիգոր
 Լուսատւի Աթոռը. բայց Ան իր անձը անար-
 ժան նկատելով հրաժարած էր. «Բայց ինձ
 անհնար է լինել, զի անարժան եմ»⁽¹⁵⁾:

Եթէ նկատի ունենանք Մաղաքիա
 Սրբազանի պատճառաբանութիւնը, որպէս
 անառարկելի ճշմարտութիւն, զի Կրէտացիին
 կաթողիկոսական ընտրութիւնը հապճեպով
 կատարուեցաւ եւ այդ պատճառով բաւարար
 ժամանակ չեղաւ որ Շրթայակիր իւր տրուէր
 Կրէտացի կաթողիկոսի վախճանման եւ նոր
 ընտրութիւններու մասին⁽¹⁶⁾: Այն ժամանակ
 յիրաւի կ'ըլլայ Օրմանեան Սրբազանի հաստա-
 տումը, որ Ուլնեցիի եւ Խոշաբեցիի ընտրու-
 քեանց ատեն ալ [Գրիգոր Շրթայակիր
 Պատրիարքի] առաջարկներ եղած են»: Սակայն,
 եթէ «Կոնդակ 114»-ը նկատի ունենանք որպէս
 կաթողիկոսական առաջին առաջարկ, այն
 ժամանակ 1730-ին կ'ըլլայ Հայրապետի առա-
 ջին կաթողիկոսի հռչակումը:

Չամչեան⁽¹⁷⁾ հարցերը տարբեր ձեւով
 կը ներկայացնէ իր «Պատմութիւն Հայոց»
 գիրքին մէջ, որպէս թէ՛ «Այլք ոմանք ի
 միաբանից Էջմիածնի գալլ թուղթ ծածուկ ի
 Կոստանդնուպօլիս առ երեւելի հայս, եւ խըն-
 դրէին ի նոցանէ ընտրել գլխաւոր զառաջնորդն
 Չմիւռնիոյ, որ էր Ջահուկ ի գաւառէ. զորոյ
 զանուն եւս նշանակեալ էին ոսկեգրով: Ջայն
 իբրեւ իմացեալ Գրիգոր Վարդապետ, առ օրին
 հրաժարեցաւ ի կաթողիկոսութենէն...»:

Փաստօրէն, այս իր երրորդ՝ հրաժա-
 րումն էր, որ Հայրապետը ազգայիններուն եւ
 Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքի կը ներկա-
 յացնէր: Եթէ իրօք փափաքած ըլլար կաթողի-
 կոսանալ, ան կաթողիկոսացած կ'ըլլար 1726-ին
 եւ կամ 1730 թուականին, ինչպէս կը տեսնենք
 Կաթողիկոսական կոչման Գիրքին մէջ եւ ոչ իր
 յառաջացած տարիքին՝ 1737-ին: Բաց աստի,
 ինչպէ՞ս կարելի էր բացատրել Հայրապետի սա
 խօսքերը, երբ ինք իր ինքնագիր «Ուղերգու-
 քեան» մէջ կը գրէ՝ «Այս երիցս անգամ եղեւ՝
 խնդրեն զիս լինել կաթողիկոս ազգին ... Եւ զկնի
 երից ատուրցն եկար ի սուրբ Աստուծածանի
 եկեղեցին, յայտնի առաջի ամենեցուն հրաժա-
 րեցայ»: Ան հրաժարեցաւ Կաթողիկոսական
 Սուրբ Աթոռէն, որովհետեւ իր խոնարհ եւ
 համեստ հոգին զօղած էր Սուրբ Քաղաք
 Երուսաղէմին, եւ իր մարմինը կապած էր
 երկաթեայ շղթայով Սուրբ Տեղեաց, ո՛չ երկ-
 պառակտութիւններ եւ ո՛չ ալ այս կամ այն
 հանգամանքներն զինք արգիլեցին կաթողիկո-
 սանալէ, այլ իր անձուրաց սէրն էր Երուսաղէմի
 նկատմամբ:

Շրթայակիր իր երկաթեայ շղթայով հայ
 ազգի սիրտը կապեց Երուսաղէմի եւ օտար-
 ներու հիացումը հրաւիրեց իր անձին վրայ,
 որպէս քաղցր եւ հեզ անձնատրութիւն, մաքուր
 ու գրաւիչ տիպար մը, աստուծառեալ եւ
 հեզահամբոյր եկեղեցական մը, որ իրաւամբ
 արժանացաւ «Քաղցր Աղանի» տիտղոսին:
 Վերոյիշեալը որակելու համար կարելի է գոր-
 ծածել միակ ու համապարփակ բնորոշումը՝
 «Սուրբ» բառը:

Յաւոք մեր ձեռին չկան միւս երկու
 կաթողիկոսական դիմումները, որոնք կարող
 էին նոր լոյս սփռել Շրթայակիր Պատրիարքի
 կեանքին եւ գործունէութեան վրայ եւ մանա-
 ւանդ 1737-ին Կաթողիկոսութեան Կոչին:

Ճշմարիտ է այն մտածումը թէ՛ Ով որ
 մեծ գործի կը լծուի, Աստուծմէ կոչուած պէտք
 է ըլլայ, եւ ոչ թէ իր անձին փափաքներէն

մղուած ստանձնէ այդ գործը: Այս խօսքի ամենացայտուն եւ ամենավառ Տիպարն եղաւ ինքն՝ Գրիգոր Շոթայակիի Պատրիարք, որ մերժեց փառք եւ մեծութիւն, ապրեցաւ խոնարհ, առաքինի եւ սուրբ կեանք մը, որով յիշեալ պարագան շատ գեղեցիկ կերպով կը յատկանշուի Շոթայակիի կեանքին մէջ:

Ուստի, արժանի պիտի ըլլայ անշէջ եւ անմար պահել Շոթայակրէն հասած ջախը հաւատքի, սիրոյ, համերաշխութեան եւ ծառայութեան ոգին, եւ նոյն սրբութեամբ փոխանցելու յաջորդ սերունդներուն:

Օրինութիւն իր Սուրբ յիշատակին:

*
**

Ներքոյ գտնուող Գիրքը կամ «Կոնդակ»ները կը պահուին Սրբոց Յակոբեանց նորոգ նորոգուած արխիւատան մէջ: Անոնց թուահամարները կատարուած են մեր տարիներու աշխատանքին ընթացքին:

Արդ, ստորեւ կը ներկայացնենք 1729 կամ 1730 թուականներուն Հայ հոգեւորականներու եւ ազգային իշխանատրաց Գրիգոր Շոթայակիի Պատրիարքը կաթողիկոսութեան կոչելու Գիրք եւ Անոր հրաժարագիրը ամբողջութեամբ եւ յիշեալ «Կոնդակ»ներու լուսապատկերները:

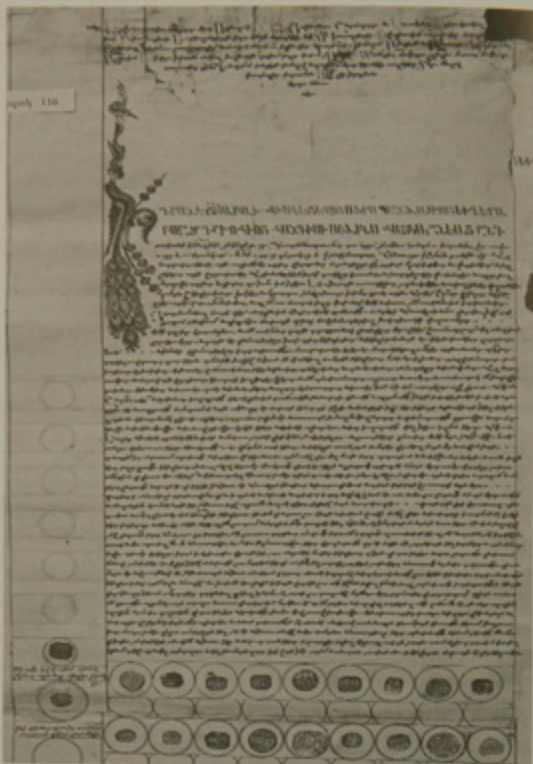
Կետադրութիւնը կատարուած է մեր կողմէն, եւ ջանացած ենք պահպանել բնագրի մէջ գլխագիր գրուած կարգ մը յորջորջումները, եւ յապաւումած բառերը վերականգնել ըստ կարելւոյն:

Երկու «Կոնդակներն»՝ Հրաւերն Կաթողիկոսութեան եւ Հայրապետի Հրաժարականը անթուակիւր են:

*
**

ԿՈՆԴԱԿ 116
ԳՐԻԳՈՐ

Երջանկապատիւ Հօրդ մերոյ Սրբազանի Տեառնդ Յովհաննոս Շնորհազարդ եւ Եռամեծար Երիցս երանեալ ...խոհ Բաբունապետիս, եւ Բիւզանդեայի բոլոր ...նոյի մերազնէից եւ ի Տէր Լուսազգեցից Քաջապետական Հովուիդ [եւ] հսկողին, Արքիիսփայլ գերիմաստ լուսատրոդիդ, եւ հռչականուն Հեղինակիդ Պատրիարք Վեհազան Աստուածաբան եւ Աստուածուսոյց Վարդապետիդ եւ Արքիական Եպիսկոպոսիդ, ի գունս անկեալ

քաղձագին սրտի, բոլոր միաբան յԱստուծոյ Տաճարիս, համբոյրս ըղձալի մատուցմամբ, արտասուաբոր դիմօք զՅիսուսակրին հանդերձ, բանալով եւ զաղէտս մերոց ներանձից առնութիւն Տեառնդ մնալով բուժողիդ փարատման: Ողջ լեր ի պարծանս մերոց նուաստից:

Ի ԴԱՆԷ ՅԻՍՈՒՍԱԲԱՆ ՀԻՄՆԵՅԵԼՈՅ ՍՕՐՍ ՊԱՆԾԱԼԻՈՅ ԵՒ ԳԵՐԱԲԱՐՉՐ ԴՇԽՈՂԻՈՅ ՀԱՆԴԻՍԻ ՄԵԾԻՆՍ ՀԱՅԿԱԶՆԵԱՅ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆԻ ԿԱԹՈՒԴԻԿԷ ՅԵԿԵՂԵՑԻՈՅ:

Ջուարթնագումար գահոյս յերկնահանդէս խորանիս, Լուսակառոյց եւ Տիրանկար մեծի սրբոյ գերակայ եւ քերովբեապար Աթոռոյս իջման բանին Աստուծոյ: Այլ եւ պարագայակերտից սորին ուղբաճնից սրբոց վկայարանաց հարսնացելոցն Քրիստոսի, Սրբոյ Հոհիփսիմեայ եւ Գայիանեայ՝ եւ յայլ ընկերաց սոցին վարդազունից արիւնաներկիցն ի Տէր պսակելոց կուսանաց, եւ յասպարիզակից քահանայից, եւ այլոց բազմաշողովից սրբոց Նշխարաց որք ի սմա կան ի դիրա: Եւ ի սոցին տառապելեաց յոգնական[աց](ից) եւ սգազգեցից պաշտօնից, համայնց եկեղեցականացս խմբից, եւ մշտասպաս յաւելածուացս ի սեմոց դրանց սոցին: Արհից եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, Աբեղայից, սարկաւագաց,

մահտեսեաց, եւ այլ ամենայն առ հասարակ բոլոր միաբանաց՝ մեծի եւ փոքու, յամենայն աստիճանական կարգունականաց:

Յորոց ժամանեալ հասցէ գիր՝ անըսկզբնական Աստուածապետականի օրհնութեան, հանդերձ առաքելականաւ շնորհիւ, ի վերայ տիրապահ Քրիստոսախնամ եւ շնորհիւ Հոգւոյն Սրբոյ հովանաւորեցեալ ծովադիտակի քաղաքամօրոյ [դատարկ]⁽¹⁸⁾, մեծի Պոլսիոյ Կոստանդնու, եւ ամենայն սահմանաց դորին պարաղորունակ զետեղելոց մերագնէից՝ լուսաւորչաշաիղ Քրիստոսագգած լուսերամիցո, եւ դոցին ներ զինուորեցելոց ի Տէր սրբոց եկեղեցեաց՝ եւ եկեղեցականացն հրաքերձագունիցո զարդուց:

Նախ՝ [դատարկ] եւ ի նմանէ գլխաւորեցելոց կարգապետութեանց, աւագագունից երիցանց, մաքրակենցաղ քահանայից, սրբասնունոյ սարկաւագաց, պարկեշտավարուց դպրաց, իբրեւ արմատենի ծաղկեալ եւ ի տան տեառն Աստուծոյ տնկեալ համօրէն եկեղեցւոյ մանկանց, իշխանաց, տօլվաթաւորաց⁽¹⁹⁾, զանձապետաց, երեսփոխ[ան]աց, մեծատանց, վաճառականաց, եկից եւ բնականաց, արեւելականաց եւ արեւմտականաց, տնաւորելոց եւ խանականաց: Այլ եւ սառաֆաց⁽²⁰⁾ եւ հացագործ վարդապետաց, Կեսարացի Խալֆայից, ջրկերաց, եւ ամենայն ուխտաւորաց, աղքատաց եւ ռամկաց, եւ առ հասարակ ամենայն ժողովրդականաց, մեծամեծաց եւ փոքունց, արանց եւ կանանց, ծերոց եւ տղայոց, երիտասարդաց եւ կուսից ի Քրիստոս Աստուած հաւատացելոցս ողջ լերուք, ամեն:

Ընորիք, սեր եւ երկնաւոր խաղաղութիւն գերսկզբնական պատճառ էին ինքնագոյի, գթութիւն եւ ողորմութիւն ի նորին իսկակից բանին էականի նոյնագորի, սեր եւ քաղցրութիւն համապատուի նոցին ամենագոր Սուրբ Հոգւոյն կենարարի, իջցէ եւ հանգիցէ ի վերայ ձեր, եկեցէ եւ բնակեցի ի ձեզ, իբրեւ զյորձանս գետոց, եւ որպէս զվտակս աղբերաց՝ յորդահոս բոխմամբ առատապէս ծաւալմամբ, ընդ որոյ հովանաւորութեամբն զօրասջիք եւ պահպանեսջիք, նախախնամեսջիք եւ կառավարեսջիք: Կրկին կենօք եւ էրկակի աշխարհօք, եւ խոր խաղաղութեամբ մինչ ի կէտ կոչման ձերոյ, Ամեն:

Եւ ընդ Աստուածածօնի օրհնութեանկանի նամակաւս յայտնի լիցի, ի Քրիստոս Յիսուս սիրելեցելոցո, եւ լուսածնիցո զաւա-

կաց մեծի մօրս յԱստուածախօյ: Նախ՝ քան զայս գրեցաք առ ձերդ Աստուածասիրութիւն սակս վճարման աստի կենացս եւ փոխելոյն առ Քրիստոս յոյսն համայնից գերանեալ հայրն մեր եւ հովին բարի [դատարկ], որ եւ այժմ կայ անպատում ուրախութեան եւ բարեխօս վասն ձեր եւ ահա այժմ առեալ ընդ մեզ մասին Հայոց Արարատեան եւ Նախիջեանայ երկրիս եւ տանն Գողթնեաց բոլոր լրութիւնք եկեղեցւոյ, ծանուցանելով ձերամբ Աստուածասիրութեան զկտակ երանելոյն եւ զընտրութիւն սրբազանի հաւոյն մերոյ առ ի յաջորդելոյ յաթոռ քահանայապետական, զի լիցուք մեր անխիղճ եւ մի քաբուցանող Աստուածատուր բանից սրբոյն, որ ասէր, եթէ յետ իմոյս ելանելոյ յաշխարհէս արժանի վարկայ եւ պատշաճ համարեցայ ընտրութեամբ Հոգւոյն Աստուծոյ զի կացցէ յԱթոռ Սուրբ Առաքելոյն Թադէոսի եւ Բարթոլոմէոսի եւ Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի Հօրն մերոյս [դատարկ] Պատրիարկ անուանեալն Սրբոյն Սաղիմայ, զի նա է արժանի եւ անբասիր եւ արիաբար կարող հովուել զհօտն Քրիստոսի:

Ահա եւ մեր ըստ ընտրութեան հոգւոյն մերոյ, հաճիմք եւ հնազանդիմք հրամանի նորին իբր յԱստուածուստ եղեալ ազգումն եւ ոչ որպէս զվերոյ յիշեցեալ հայրն հասարակաց զՏէր [դատարկ] Պատրիարկ լիցի վերատեսուչ ազինս Արամեան եւ քահանայապետ ընդհանրական Կաթողիկէ եկեղեցւոյ:

Գիտեմք զի եւ դուք ըստ Աստուծային նախանձուն, վառեալք հաճեալ լինիք եւ փութացողք կատարմանն, որպէս վայել է ձերդ բարեպաշտ եւ Աստուծասէր անձինս, եւ եթէ այլ իմն, ըստ որում եւ յորպիսի ժամանակս գուշակէ ի ձեզ Հոգին Քրիստոսի, որպէս ի մարգարէսն, նոյնպէս եւ առ ձերդ Աստուածական ժողով, ըստ յառաջ ընտրութեան իւրոց, նմա է յայտ զոր կարողն էք յամենայնի ըստ առատ պարգեաց տուչութեան իւրոյ, ամենայն կարողութիւնք ոչ ուստէք են եթէ ոչ յԱստուծոյ, եւ որք ենն յԱստուծոյ կարգեալքն:

Ուստի եւ մեր սպասեալ մնամք նուստացեալքս եւ յաւետ բշուռացեալքս ձերդ վերաընտրութեան զոր Սուրբ Հոգին Աստուած յայտնեսցէ ձեզ խորհուրդ եւ արժանաւոր հովիւ արեամբ փրկելոցս իւրոյն էակցիս: Տիմա (ահաւասիկ-թրք.) վերստին իցէ յայտ անդրանիկ մասինդ եկեղեցւոյ, որ ի Քրիստոս զի այսք խնդիրք եւ այսք ընտրութիւնք զնախասահմանեալն յախտենից Աստուծոյ:

Մի լիցի ի ձեզն անհոգութեամբ ըստ

մարդկան կերպի առ ժամանակ ինչ յապաղել, յոր բերել յոգնակերպ նուաստութիւն եւ յաւէտ պակասութիւնք, զի ահա մայրս մեր եւ լուսամնողն մեր յԱստուածակառոյցն Արոտ Զրիստոսակերտն զարդոյց տեսանի կողոպտեալ եւ խորհրդականութիւն, ըստ մեծին Դիոնիսէս կարգունակութեանցն եկեղեցականաց այժմ եղեւ նուազեալ, նա եւ սիւնն հրաշեղէն երկնային շնորհին, ըստ ոգի իջեւ մանն եղեալ իմանի, եւ այլ յոգնախումբ բարեւորութիւնքն Աստուծային շնորհին, զոր ի ձեռն քահանայապետացն էր, պարգեւեալ, զրկեալ երեւիմք, որպէս յայտ է ըստ պատշաճեալ մարմնոյս յօղումոյ, զի յօղակապութեամբ զխոյն առնուն ամենայն զօրութիւնք ազգմանց, տոյն տարազու եւ ուսար զխորհրդական «Մարմինքս Զրիստոսի, որ ամենայն յօղիւք եւ խաղաղեօր տարբերեալ աճէ զաճումն Աստուծոյ»⁽²¹⁾:

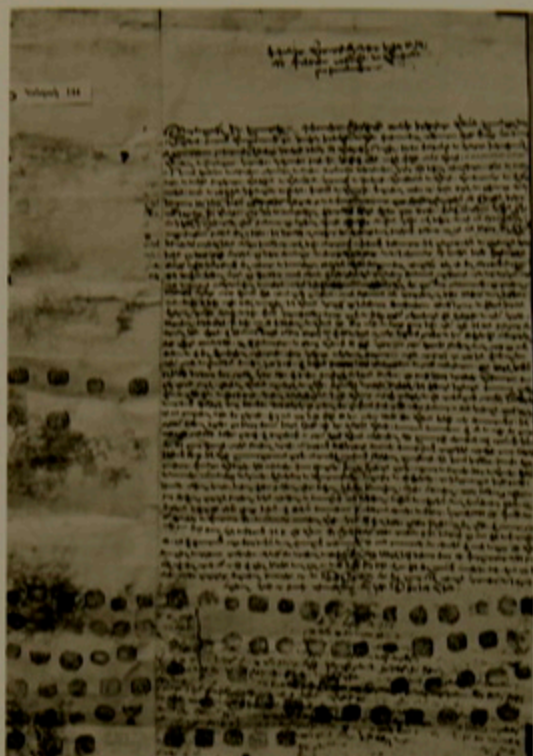
Օն անոր աղաչեմք, աղաչեմք եւ յաւէտ պաղատիմք զի այսք խնդիրք եւ իրակութիւնք ժամու միով յառաջ փութասցիք, մեծ օգուտ սրբոյ Գահոյս եւ բոլորցս լինի, նոյնպէս եւ հակ տրին, վասն բերմանց փորձութեանց աշխարհիս եւ անհուն պակասութեանցն, որպէս տեսանի անտէրունջ տուն, եւ այլքն գերամբարձ գիտութեան ձերում բողոքոք: Բայց աւարտ բանիս զի ըստ տունեցելոյն ձեզ յԱստուծոյ սուրբ Արոտս Զրիստոսաւջ եւ մեր համայնքս նուաստացեալք ձերոյ օգնականութեան եւ խնամարկութեան մնամք, զի քէպէտ յախտեանից է Զրիստոսահիւմն Արոտս ձեր եւ հոգւոյ տուն ձերոյ հոգացող էր եղեալ միշտ, այլ սակայն ցարդ իս առաւել էք պարտական փութալ ի խնամարկելն, որ եւ մեզ յօժարողացս եւ ձեզ խնամարկողացդ իցէ վարձ ի Զրիստոսէ յայժմ եւ անսպառ յախտեանս:

Երուսաղէմէն շնորհք Հոգւոյն Աստուծոյ ընդ ձեզ. Ամէն:

ԿՈՆԴԱ Կ 144

**ՓՈԽԱՆՈՐԴ ԱՐԴԱՐՈՅՆ ՅԱԿՈԲԱՅ
ԵՂԹՈՐՆ ՏԵԱՆՆ ՅԻՍՈՒՄԻ ՏԵՐ
ԳՐԻԳՈՐԻՈՍ ՍՐԱԱԶԱՆ ԵՒ
ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆ ՐԱՐՈՒՆԱՊԵՏ**

Շնորհաշաւիղ եւ Լուսատեսիլ Դիտապետ, Յերկնային Տոհմէ Երկնայնոցս Անմման, Լուսամշոյլ եւ ոչ հողանիւք, բուրումն Անուշահոտութեան ըստ ծաղկանց Եղեմային եւ արեւ պայծառափայլ արփիասարաս վերին՝ մրացելոց մտօր խաւարի լուսապայծառ լույրա-

խացուցիչ, եւ վրիպելոց ի ծովային ծփմանց աշխարհի աստղապէս: Ողորչ, խրոխտ միանգամայն եւ հանդարտ իսկապէս, ո՞վ Աստուծադրեալ եւ Շնորհազարդ Հայրապետ, Հովուապետ, բարի, եւ հեղինակ սրբոյն Սաղիմի քաղաքին անմահ Արքային:

Ուստի վատարարս եւ անբարիքս, յանցաւորքս եւ անարիքս, բարձատարարս եւ ծարաւիքս, Կարմոյ քաղաքի եղեալ քրիստոնեայքս, պետք եւ քահանայք, եւ համօրէն ժողովուրդք, արեւելեան եւ արեւմտեան, հարաւային եւ հիւսիսային, Արապկերուն եւ Ակնայն, արուեստաւորք եւ վաճառական, օտարք եւ տեղական, իշխանագունք եւ շինական, փարբամք եւ աղքատար, մեղուցեալ որդիքս թոյ, կարօտ գոլով եւ ըղձաւոյնոյ սիրով, ի բացուստ իբր ի մօտոյ, փարեմք զփափագելիղ Հրեշտակայք եւ համբուրեմք արտասուօք զայդ վերընբաց:

Եւ հայցեմք յԱստուծոյ զի կացցես երկար ամօք ի զուխս մեր անսայրաք. ընդ որոյ համարձակեալ զեկուցանեմք սրբազան վեհիղ այսու կերպիւ. քանզի զարբեալ հովիւն արի քաջ առ ի փրկել եւ դարձուցանել զհօտն քանաւոր, զոր մոլորեալ ոչխարին օրինակեաց, եւ զհինքն հովիւ քաջ կոչեաց, եւ այնքան հետագօտեալ քաղցրարարաւ քանիւն մինչ

որ եզիտ: Իսկ ի գտանելն ոչ քարշեաց կամ վարեաց եւ ոչ քարկութեամբ գանեաց, այլ այնքան խնդաց մինչ զի ի յուս երարծ եւ տարեալ ի հօտն անմղար խառնեաց, որով եղև անպատում ուրախութիւն երկնատրաց:

Իսկ զանգուզական եւ զգանազան, երախտիսն գոր եցոյց ազգի մարդկան գոր ի գրոց տեսանողաց, եւ յիւրոց աշակերտաց, նաեւ տիրաւանդ Սուրբ կտակէն իւրմէ վկայեալ, գոր անմարք է եւ մեծ յանդգնութիւն մեզ տգիտացս եւ խաւարելոցս, զիտնական վեհիդ եւ լուսափայլ սրբազանիդ գրել, որ է մեզ անկարգութիւն, եւ զայսպիսի հրաշիւք փրկեալ մարդն գոր վերածեաց: Ուստի անկեան, զմեանէ սիրեալսն վաւերեաց ձեռնասուն աշակերտացն, որ եւ նոքայ եւս ըստ Տեառն սարասի կարծրագոյն տանջամօք մաշեալ կատարեցան, սակայն ի տեղիս տեղիս ոմանք ուղղեցան:

Այլ մերս զարմ մնաց յանհաւատութեան, գոր դարձեալ դարձուցին մոլորելոց յարոյց վերստին զիովոյն արքուն, զբաշն զուարթուն: Ուստի հնգեւտասան ամօք չարչարեալ ոչ եզիտ հանգիստ եւ ոչ երբէք թուն, հազիւ թէ եղև ազգիս գտիչ եւ ուղղիչ. իսկ Արոն հրաշալի գոր ի յերկնուստ ձեակերպեալ օրինակն ի լուսոյ, եւ շինեցան խորանքն վայելուչ համայնք սխրալի, եւ եղև գահ հայրապետանիստ հայոցս զարմի եւ մինչեւ ցայժմ յաջորդեալքն զկնի վայելեցին:

Եւ այժմ հայրապետն ծերացեալ, Հոկտեմբերի Բ. եղև առ Տէր փոխեցեալ եւ Արոն Սուրբ մնաց ամայի⁽²²⁾, եւ մայրս լուսոյ եղև այժմ այրի, իսկ հօտն քանաւոր անտերունչ իբրեւ զվայրի, զի ի քանաւոր գայլոցն անխնայ զիշատի, եւ զի Տէրն եւ իւրքն ոչ սակս հողանիւք յարկաց, եւ կամ գեղեցկաշէն տաճարաց կրեցին զվիշտն դառնակսկիծ, այլ վասն քանաւորացս եւ զնեալք Արեանք Տեառն ազգն Հայոց, աստ յայսմ վայրքս են քնակեալ, եւ ոչ յայդմ գոր քաջ գիտես, եւ զի մեզ վիրաւորեալ ոչխարաց եւս պիտոյ Հովիդ քաջ եւ ոչ գայլասարաս ազգին արարացոց, որք այդր կան գետեալ: Եւ այժմ յարկն եւ ընտանիքն միապէս կան ի սգի, զի հովին քարծաւ, հօտն անտիրացաւ եւ յարկն ունայնացաւ: Չայս գրելով կամիմք զխնդիր խորհրդոց մերոց յայտնել Հօրդ սրբոյ, զի թէպէտ քազմելով քո ի գահն Տեառնանիստ, գոր ծագէ ի ծագ նորոգեցիր աղինասարաս գոլով զպարտսն տալով, զգերեալ անօքսն ազատելով, եւ զազնի յիշա-

տական նորագոյնս կազմելով, իսկ զեկեալսն ի զանազան գաւառաց զոսկեղէնս, եւ զարծաթեղէնս եւ զկերպասագործ, նկարեալ հանդերձեղէնսն ի սուրբ Արոնդ անբողջ պահելով եւ Սուրբ Պատէքն Չատկի Յարութեան ի քարին յանկելով եւ ուրախութեամբ վերջելով: Հրաշս մեծամեծս ներգործելով, գոր լուեալ մեր զհամբարն քարի պարսպին ոսկերք քանաւոր քո հօտի Հայկազան զարմի, այլ ոչ այնքան տապաքեալ հոգիք մեր զովացին, զի որ քան այդր ի Սուրբ քաղաքն Տեառն կաս սակաւ օգտին զինք Արեան Փրկչին սակս հեռաւորութեանդ:

Իսկ յորժամ հաճեալ ելանես ըստ խնդրոյ մերուն ի հայսն վերին, որ է կոյս ծագման արեւին, հաւատամք հաւաստեալ զի աշխարհս եւ ազգս մեր լուսաւորես, որպէս յարեզակն է երկիրս սգալի, զի զալստեամբ քո յայսմ վայրի, Արոն ամայացեալ Սրբոյ Լուսաւորչին Տիրապետի, թողն տրամորեան ի մօրէս մեր լուսոյ վերացի, յարկքն հնացեալ նորոգի, անկարգութիւն հոգեկարգացն հաստատի, փառաբանութիւն պաշտօնէիցն արծալիցի, դասք մանկացն ի կրթութիւն ճեալի, իսկ ազգ լուսաւորչադարան զարմի, անպատմելի ուրախութեամբ բերկրեալ զուարճացի, վասն որոյ երամք եպիսկոպոսաց, խումբք վարդապետաց, գումոց արեղայից, ջոկք քահանայից, դասք սրբազանից, ժողովք Հայկազան զարմից, աղքատաց եւ հարստից, իզաց եւ արուից, վեհաց եւ նուաստից, ամուսնացելոց եւ կուսից, վանականաց եւ անապատաբնակից, քաղաքայնոց եւ գեղջականից, որք ի մայրաքաղաքն Կարին գտանին, ի ծունկս անկեալ, կործս հարեալ, զերեսս քախեալ, զիւրս ճաղեալ, ի յերկիր քաւալեալ, մոխրի մածուցեալ արտօսք հանեալ, աղբերաբար հեղեալ, զաղաղակ քարծեալ, կական արծակեալ, եւ հառաչմամբ սրտի հեկեկեալ, մաղրեմք եւ աղերսեմք, եւ ոչ հրամայարար գրեմք, այլ միաբերան կողկողաքին դիմօք զգալող ժոռեմք, զի գիտեմք հաւաստեալ թէ ամենեցուն օգուտ եւ եւ մխիթար, Հայրապետանիստ սուրբ Գահին, եւ ամենայն վանորէից եւ անապատաց սրբոց եւ մանաւանդ տառապեալ ազգիս Հայոց. վասն զի ոչ երբէք զանձինդ խնդրես, այլ միշտ զՔրիստոսին, զի յաւորս յայտնիկ դու միայն գտար մշակ համբերութեան:

Իսկ թէ զՍուրբ Արոն Սրբոց Յակոբեանցն դիցես պատճառ թէ կու խանգարի գոր քաւ լիցի եւ մի արասցէ Տէր, քան զի զխա-

արումն աչաց մերոց կամիմք, եւ ոչ ազնուագործին պայծառութեան սուրբ Տանն դատաստանի, եւ ակն ունիմք զի աստի եւ զայդ Սուրբ Արոնն եւս շքեղ եւ պայծառ պահեսցես, որպէս եւ է քեւ մորոգեալ եւ գեղեցկացեալ, վասն որոյ կոխելով ի վերայ երեսաց մերոց Սուրբ զարշապարօրդ, եւ եկ բարով ուղի քեզ սպասէ ամենայն որ, վասն զի գրեզ խնդրեն եւ ոչ զայլ որ, եւ թէ զայցէ բաց ի թէն ով որ լինի մեզ տրտմորին սաստիկ եւ հոգ: Վասն որոյ մի անտես ամենք զաղաշանս մեղոցեալ ծառայիցս քոյ, եւ ողջ լեր ի պարծմանս մօրս մեր յուսոյ:

Ով սրբազան Հայրապետ եւ ի գլուխ մոլորեալ հօսն քոյ, բաւէ սրբութեանդ եւ կրկին ողջ լեր ի Տէր, Ամէն:

Կոմդակ 144
1730թ.

Նկարագրութիւն

Մակերես՝ 60 X 43.5 սմ.: Գրադաշտ՝ 35 X 30 սմ.: Կնիք՝ 91, հաւկրածեւ, բոլորշի, քառակուսի, ութանկյուն փակագիր սեւադրոշմ (դրոշմերը մեծ մասամբ անընթեռնելի են): Աջ լուսանցքին եւ տողատակին դրոշմուած են հայցողներու կնիքները: Նիւթ՝ Դեղնաւուն գոյնի բանձր թուրք լուսագծերով: Գրատեսակ՝ Նոտրդիկը: Գրութիւն՝ սեւ մելանով, միասին, յստակ, սակայն անկանոն: Տող՝ 45, վերնագիր՝ 3 տող կարմիր: Տողերը անհաւասար: Հանգամանք՝ յոյժ անբարարար, բանաքը ներծծուած եւ խոնաւորենէն զրադաշտը գունափոխուած: Ծայրամասերը խոնաւորենէն վնասուած, բորբոսած եւ խոնացած: Խիստ կարօտ մորոգութեան:

Աղերսագրի Բ. երեսը գրուած են երկու տարբեր շրջաններու բացատրականներ: Առաջին տող. (1)Արգո՝ յաղագս վեհին է: Երկրորդ տող. (2)Մահեսերագիր ժողովորդայն Կարմոյ քաղաքի, որով երաւէին ի կարողիկոսութիւն ի Սուրբ Էջմիածին, զարդոյ Արոտոյս Երուսաղէմի արժամանտի Պատրիարք, զոր Գրիգոր Շորայակիր Հայրապետն: Բազմակնիք աղերսագրոյս ժամանակն անյայտ է, վասն զի բուական չունի յինքեան, 1864 Յուլիա 15: Գրեալ է ի միջոց է 1729-1730:

Մեր կարծիքով այս յաւելեալ մասը գրուած է Ստեփանոս Եպիսկոպոս Սիւրեն-

հացի կողմէ 1864-ին, երբ Երուսաղէմ կ'այցելէր որպէս ուխտատու: Երեսանի Մաշտոցի անուան Մատենադարանի մէջ կը պահպանուի Անոր ճանապարհորդութիւններուն նկարագրական գործը՝ ք. 9142 ձեռագիրը. «Ճանապարհորդութիւն Ստեփանոսի Ջ. Սուրենեանց ի Տաճկաստան եւ ստորագրութիւն Երուսաղէմ»): Ուղեգրական այս երկը գրուած է 1864 թուականներուն, ինչպէս ձեռագիրը կը վկայ է:

Կոմդակ 116
1730թ.

Նկարագրութիւն

Մակերես՝ 241 X 37 սմ.: Գրադաշտ՝ 51 X 27.5: Մակերես՝ դրոշմաց՝ 178 X 33: Կնիք՝ 299 հաւկրածեւ, բոլորշի, քառակուսի, ութանկյուն փակագիր սեւադրոշմ (դրոշմերը մեծ մասամբ անընթեռնելի են): Տողատակին դրոշմուած են հայցողներու կնիքները: Սկիզբ Կոմդակի թրջմագիր: Նիւթ՝ Դեղնաւուն գոյնի բանձր թուրք, լուսագծերով: Գրատեսակ՝ Նոտրդիկը: Գրութիւն՝ սեւ մելանով, միասին, յստակ: Տող՝ 53: Յառաջարան՝ 7 տող սկզբնատառերը Ռսկեգոյն եւ կարմիր: Սկիզբ կոմդակի Ռսկեգոյն Գլխագիր: Գրութիւն՝ Սեւ մելանով:

Հանգամանք՝ լաւ տեղ տեղ պատռուած: Ծայրամասերը վնասուած: Կարօտ մորոգութեան:

Օգտագործուած աղբիւրներ

1. Աստուածատուր Եպս. Յովհաննիսեանց, «Պատմութիւն Երուսաղէմի», Ա. հատոր., Երուսաղէմ, 1895:
2. Տիգրան Հ. Թ. Ստարանեանց, «Պատմութիւն Երուսաղէմի», Բ. Հատոր, Երուսաղէմ, 1931:
3. Սիւն, Գրիգոր Շորայակիր, «Ստորագրութիւն Ռուբերտեան յերուսաղէմ ի Կ. Պոլիս», Երուսաղէմ, 1866:
4. «Սիւն», Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր, 1950
5. Սիւնայ Գամբեան, «Պատմութիւն Հայոց ի սկզբանէ աշխարհի մինչեւ ցած Տեառն 1784», Գ. հատոր, Վենետիկ, 1786:
6. Հայ Երուսաղէմի արքիս, Գումարտ Զեքեան բիւ՝ 03:
7. Հայ Երուսաղէմի արքիս, Կոմդակ 116, 144:
8. Յովհաննէս Վրդ. (Համեա), «Գիրք Պատմութեան Արքայ եւ Մեծի Քաղաքիս Աստուծոյ Երուսաղէմի, եւ Արքայ Տնօրնականաց Տեղեաց Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի», 1731, Կ. Պոլիս:
9. Նորայր Արք. Պապարեան, «Մայր Զուգակ Չերագրաց Արքայ Յակոբեանց», Է. հատոր, Երուսաղէմ, 1974:
10. Քաղաքիս Օրմանեան, «Ազգայնաբանութիւն», Բ. Հատոր, Պէյրութ, 1960:
11. Հրաչեա Անտեան, «Թուրքերէն փոխառեալ բառերը հայ ժողովրդական լեզուին մէջ համեմատութեամբ Վանի, Դարաբաղի եւ Նոր-Նախիչեանի բարբառներուն», Մոսկուա Վարդապետ, 1902

12.- (Dr. Nejdett Gök, An Analysis and comparison of Ferman and Berat in Ottoman Diplomats, Ankara, Artickel.
Ottoman Fermans, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2003.)

Ծանոթագրություններ

- 1) Գրիգոր Շորայակիր Պատրիարք իր անձնական Պատրիարքական բոլորչի կնիքին վրայ ընդմիջտ պահեց Արժույթ կոչումը և իր Արքայական հրովարտակ ստանալու բուսական, այսպես՝ «Յիսուս Քրիստոսի ծառայ Գրիգոր վարդապետ Արժույթ և պատ ըխարզ Սուրբ Երուսաղիմայ ՌՃԿԶ (1717)»:
- 2) Աստուածատուր Եսու. Յովհաննիսեանց, «Պատմութիւն Երուսաղէմ», Ա. հտ., Երուսաղէմ, 1895, էջ 438:
- 3) Հայ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան արխիւ, Գումատը ձեռնած քիւ՝ 03:
- 4) Տես ծանոթագրութիւն 2, Յովհաննիսեանց, էջ 441:
- 5) Յովհաննէս Վրդ. (Հաննա), «Գիրք Պատմութեան Արքայ և Մեծի Քաղաքիս Աստուծոյ Երուսաղէմիս, և Արքոց Տնօրէնականաց Տեղեաց Տեսան մեղոյ Յիսուսի Քրիստոսի», . 1731, Կ. Պոլիս, էջ 146:
- 6) Նորայր Արք. Պողոսեան, «Այսր Յուգակ Չերագրաց Արքոց Յակոբեանց», Է: հատոր, Երուսաղէմ, 1974, Չես. 2328, էջ 438:
- 7) Տիգրան Հ.Ք. Սասարեանց, «Պատմութիւն Երուսաղէմի», Բ Հատոր, Երուսաղէմ, 1931, էջ 706 - 707:
- 8) Մարտիրոս Արք. Օրմանեան, «Ազգայնաստում», Բ Հատոր, Պէյրոս, 1960, & 1954, էջ 2856:
- 9) Անդ. Օրմանեան, & 1932, 1964, էջ 2871:
- 10) Սիւն, Գրիգոր Շորայակիր, «Աստուածագրութիւն Ռուկուտութեան յերուսաղէմ ի Կ.Պոլիս», Երուսաղէմ, 1866, էջ 142:
- 11) Տես ծանոթութիւն 8, Օրմանեան, & 1991, էջ 2914-2915:
- 12) Օսմաններէ շրջաբերական գիր:
- 13) Տես ծանօթ. քիւ 10, անդ:
- 14) Տես ծանօթագրութիւն քիւ՝ 2, Յովհաննիսեանց, անդ:
- 15) Տես ծանօթ. քիւ 10, «Սիւն», անդ:
- 16) Տես ծանօթագրութիւն քիւ՝ 8, Օրմանեան, & 1991, էջ 2915:
- 17) Միքայիլ Չամչեան, «Պատմութիւն Հայոց ի սկզբանէ աշխարհի մինչև զան Տեսան 1784», Գ. հատոր, «Ամենայն», 1786, էջ 819:
- 18) Օսմանեան իշխանութեանց ազդեցութիւն է դատարկ բոլոր և չգրել խնդրոյ անձի անունը և կամ զանազան տեսակի նշաններով լեցնել դատարկ բոլորում բաժինը: Այսպէս կը գրէին Սուլթաններ իրենց ձեռնամուկներ (արքայական հրովարտակներ): Արդ, սովորութիւնը կու գայ Օսմանցիներէն: Գրիգորները պարտաւորուած էին այս համազանցը յարգել և որեւէ նպատակ մը չէր հետապնդուեր Հայապետներուն անունները գեղեղով այլ ժամանակի հրամայականն էր:
- 19) Արար՝ Տօվարատուր կամ դաւարատուր = հարուստ, իշխանատուր, երեսփոխան:
- 20) Արար՝ սեղանատուր:
- 21) Համեմատ. Եփեսոսցիս Գ. 16:
- 22) Այս տողերը կը վերաբերին Կարապետ Բ. Ռյենցի կարօղիկոսի, որ ի Տէր հանգեաւ 2 Հոկտեմբեր 1729ին, Վարազայ խաչի տօնի Հինգշաբթի օրը: Եւ Բ Հոկտեմբեր տողերով կարող ենք գուշակել ծառայող բուսական այս Կարօղիկոսութեան կոչման Գրին 1729-1730:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՎԵՐԳ. ՇԵՐԱԳՐԱԿԱՆ
(ՊԱՏՐԻԱՐԿ) ԱՐԽԻՎԻՆԷ
ՕՂԵՄԵՆԱԿԻ ՄԱՍԻՆՆ

❖

Իր գործին բարիքն ու տարողութիւնը կարելի չէ անփութել այս տողերուն մէջ, մեծարանքի մը առիթով գրուած: Ան, որուն մահուան Բ. դարադարձն է որ կը տօնենք, մին է անշահախնդիր ու անձնագոհ այն մարդերէն, որոնք կը կանչուին կարծես մախախնամութենէն, ի սպաս դնելու իրենց հոգեւոր ու մտաւոր բոլոր ուժերը ազգին և ամոր պատկանող հաստատութիւններուն ի խնդիր:

❖

Շորայակիր կը հաւատար քէ Լուսատուրչի և Տրդատայ, վկայատէրի և Պաշխաւունեաց, Բագրատունեաց և Ռուրիկեանց շինութիւններով, աւանդութիւններով և յիշատակներով սկզբնաւորուած և պայծառացած Պարոնտէրի և այլոց բարի քանքերով արդիւնաւորուած սրբազան Արքող չէր կրնար խորտակուիլ ժամանակէն պատճառուած չարիքներէն, որքան ալ սուր ըլլային ամոնց ակտաները:

❖

Լոկ քառերով կարելի չէ որակել իր աւելի քան քառորդ դարու գործունէութիւնը Երուսաղէմի պատրիարքական արքոնի վրայ: Անիկա ազատարար ու շինարար ըլլալէ առաջ, աստուածաբեալ ու հեզահամբոյր եկեղեցականն է, իրաւամբ արժանի «Քաղցր աղանի» տիտղոսին: Եթէ ուշագրաւ չէ եղած իրեն խօսքի և գրչի մարդ, սակայն եղած է իր դարու ազնուական և սուրբ հոգիներէն մին, որ քանաց ու միտքեց անդադրում Աստուծոյ փառքին և ազգի սիրոյն ընդմէջէն:

(«Սիւն», 1949)